

‘एक चिहान’ उपन्यासमा प्रयुक्त भाषा

शोधार्थी

चिजा थापा

क्याम्पस रोल नं. ४८/२०७१

परीक्षा क्रमाङ्क : २८८००२६/२०७३

त्रि.वि.दर्ता नं. : ९-२-५९३-५१-२००९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा

विभाग स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षको

नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनको

लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

नेपाली शिक्षा विभाग

आदिकवि भानुभक्त क्याम्पस

दमौली, तनहुँ

२०७४/२०१७

समुद्घोषण

मेरो जानकारीमा यो मौलिक शोधपत्र हो । यसका कुनै अंश प्रतिलिपि प्रकाशित र शोध प्रयोजन स्वरूप उपाधि लिन विश्व विद्यालयमा प्रस्तुत गरिएको छैन भनी समुद्घोषण गर्दछु ।

२८ अगष्ट, २०१७



.....

चिजा थापा

शोधार्थी

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षको नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ तयार पारिएको हो ।

वास्तवमा अनुसन्धान आफैमा एक जटिल कार्य हो । कुनै पनि विषयमा योजनाबद्ध र वैज्ञानिक ढङ्गमा गहिरो अध्ययन तथा अनुसन्धान गरी सत्य तथ्याङ्क सङ्कलन गरेर सङ्कलित तथ्याङ्कहरूको विविध पक्ष र दृष्टिकोणबाट व्याख्या विश्लेषण तथा तुलना गरी निष्कर्षात्मक अवस्थामा पुग्ने कार्य सोचे जस्तो सहज र सरल छैन । यस्तो जटिल कार्यलाई सफल बनाउनमा धेरै सहयोगी हातहरूको प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा संलग्नता रहेको छ । मैले एक चिहान उपन्यासमा प्रयुक्त भाषा शीर्षकमा प्रस्तुत शोधकार्य नेपाली विभागका प्रमुख सहप्राध्यापक डा. ईश्वरचन्द्र वाग्लेज्यूको कुशल निर्देश दिँदै लेखिएका विषयवस्तु एवम् भाषाको शुद्ध पक्षलाई अति सुक्ष्म ढङ्गले हेरी सही मार्ग निर्देशन गर्नु भएकोमा शोध निर्देशक आदरणीय गुरुप्रति सर्वप्रथम हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । साथै यस शोधकार्य सम्पन्न गर्ने समयावधि भर उहाँबाट पाएका प्रेरणादायी सल्लाह, सुभाष र सहयोगबाट आफ्नो कार्यप्रति प्रतिबद्ध रहन म उत्प्रेरित भएकी छु ।

शोधपत्र तयारीका क्रममा वास्तविक सल्लाह, सुभाष तथा पथप्रदर्शक गर्नुहुने मान्य गुरुहरू उपप्राध्यापक सुशीलप्रसाद वाग्ले, उपप्राध्यापक डा. रामकुमार अधिकारी लगायत नेपाली विषय विभागका सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । साथै मेरो अध्ययनमा प्रत्यक्ष एवम् अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने क्याम्पस प्रमुख श्रीकृष्ण न्यौपानेज्यूप्रति पनि कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा यो सुनौलो भविष्यको जीवन दिई अध्ययनका लागि सही तथा उचित मार्ग देखाइ दिनुहुने आदरणीय पिता नरबहादुर थापा र माता नरमाया थापाप्रति म सदैव ऋणी रहनेछु । शोधकार्य लेखनका लागि आर्थिक, व्यवहारिक, पारिवारिक समस्यासँग संघर्ष गर्दै आवश्यक वातावरण मिलाई सदैव सल्लाह सुभाष हौसला दिँदै लेखन कार्यलाई सफल बनाउन बुबा

आमा तथा घर परिवार एवम् छिमेकमा प्रत्यक्ष सहयोग पुऱ्याउनु हुने सम्पूर्ण आफन्तजन तथा सहपाठी साथीहरूप्रति विशेष धन्यवाद अर्पण गर्दछु । यस शोधपत्रलाई टाइप गरी सहयोग गर्ने गंगा प्रिन्टर्सका मिन आले साथै यसलाई प्रिन्टका साथै ढाँचा यथोचित रूपमा मिलाउनुहुने स्वस्तिका स्टेसनरीका प्रेमबहादुर आले मगरलाई समेत हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि आदिकवि भानुभक्त क्याम्पस नेपाली विभाग समक्ष पेश गर्दछु ।

चिजा थापा

शोधसार

प्रस्तुत अध्ययन उच्च माध्यमिक तह सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तकको उपन्यास विधा अन्तर्गत हृदयचन्द्र सिंह प्रधानद्वारा लिखित 'एक चिहान उपन्यासमा प्रयुक्त भाषा' शीर्षक रहेको छ । यस उपन्यासको परिच्छेद चारसम्म शब्दस्रोत, शब्दभण्डार, वाक्य गठनको अध्ययन र विश्लेषण सँग सम्बन्धित रहेको छ । यस अध्ययन उद्देश्य एक चिहान उपन्यासको परिच्छेद चारसम्म प्रयुक्त शब्दहरूको स्रोत शब्द वर्गका आधारमा प्रयुक्त शब्दहरूको वर्गीकरण र प्रयुक्त वाक्य गठन अध्ययन र विश्लेषण गरी आवश्यक निष्कर्ष निकाली यस अध्ययनले जम्मा पाँच अध्यायमा पूर्णता पाएको छ । नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुरद्वारा सम्बन्धन प्राप्त शिक्षाशास्त्र सङ्काय आदिकवि भानुभक्त क्याम्पस, दमौली तनहुँमा प्रयुक्त यो शोधकार्य उक्त क्याम्पसका सहप्राध्यापक डा. ईश्वरचन्द्र वाग्लेज्यूको निर्देशनमा चिजा थापाद्वारा सम्पन्न गरिएको हो । त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनको लागि तयार पारएको हो ।

प्रस्तुत शोधपत्रमा कक्षा एघारको सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तकको उपन्यास विधा अन्तर्गत एक चिहान उपन्यासमा प्रयुक्त शब्दस्रोत, शब्दवर्ग र वाक्य गठन पत्ता लगाउनुलाई मूल उद्देश्यका रूपमा लिइएको छ । यस उपन्यासमा समावेश भएको वा प्रयुक्त शब्दहरूलाई स्रोत, वर्ग र प्रयुक्त वाक्यलाई वर्णानात्मक तथा विश्लेषणात्मक पद्धति अनुसार व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । यस अध्ययनलाई गुणात्मक ढाँचा रहेर पुस्तकालयीय विधिमा आधारित यस अनुसन्धानमा प्राथमिक भन्दा पनि द्वितीय स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । उच्च माध्यमिक तह कक्षा एघारको सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा उपन्यास विधागत आधारमा शब्दहरूलाई केलाउँदा शब्दस्रोतको आधारमा मौलिक शब्द अन्तर्गत तत्सम, तद्भव र आगन्तुक शब्दवर्गका आधारमा नामिक पद, क्रियापद, अव्ययपद र भाषिक संरचनाको आधार वा वाक्य वर्गीकरण गर्ने प्रमुख आधार अर्थ र संरचना अन्तर्गत सरल संयुक्त र मिश्रलाई परिचय सहित अलग अलग रूपमा अध्ययन विश्लेषण गरी उच्च माध्यमिक तह, कक्षा एघारको उपन्यास विधागत आधारमा 'एक चिहान' विद्यार्थीको रूचि, आवश्यकता, क्षमता, विस्तारको लागि उपयोगी कतिको छ ? पाठ्यक्रमले राखेको उद्देश्य

अनुरूप उपन्यास विधा स्तरीय छन् वा छैन ? विधा अनुसार उपन्यासमा प्रयुक्त शब्दस्रोत, शब्दवर्ग, भाषा उपयुक्त छन् वा छैनन् ? प्रयुक्त शब्दस्रोत, शब्दवर्ग, के कस्तो वा कति रहेको छ ? संरचना वा अर्थका आधारमा प्रयुक्त वाक्य के कस्तो र सङ्ख्यात्मक रूपमा कति रहेको छ र कतिको सङ्ख्यामा सन्तुलन मिलेको छ भन्ने कुराको निष्कर्ष निकालिएको छ ? सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तक एक चिहान उपन्यास पाठ्यक्रमका आधारमा उपयुक्त छन् वा छैनन् भन्ने कुराको विश्लेषण गरी यो अध्ययन प्रयुक्त गरिएको छ ।

विषय सूची

पृष्ठ सङ्ख्या

सिफारिस पत्र

स्वीकृति पत्र

समुद्घोषण

कृतज्ञता ज्ञापन

शोधसार

सङ्क्षिप्त शब्द सूची

चिन्ह सूची

विषय सूची

अध्याय : एक

शोध परिचय

१-८

१.१ शोधको पृष्ठभूमि

१

१.२ समस्या कथन

३

१.३ शोधको उद्देश्य

४

१.४ शोधको औचित्य र महत्व

४

१.५ शोधको सीमाङ्कन

६

१.६ प्रयुक्त विशेष शब्दहरूको परिभाषा

७

१.७ शोधपत्रको रूपरेखा

७

अध्याय : दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा तथा सैद्धान्तिक अवधारणा

९-२३

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा

९

२.२ पूर्वकार्यको समीक्षाको उपयोग

१४

२.३ सैद्धान्तिक अवधारणा

१५

२.३.१ शब्दस्रोत

१८

२.३.२ पदवर्ग/शब्दवर्ग	१८
२.३.३ वाक्य गठन	२२

अध्याय : तीन

शोध विधि र प्रक्रिया २४-२७

३.१ अध्ययन ढाँचा	२४
३.२ शोध विधि	२४
३.३ नमुना छनोट र छनोट प्रक्रिया	२५
३.४ तथ्याङ्कको स्रोत	२५
३.४.१ प्राथमिक स्रोत	२५
३.४.२ द्वितीय स्रोत	२६
३.५ तथ्याङ्क वा सूचना सङ्कलनका प्रक्रिया	२६
३.६ व्याख्या तथा विश्लेषण प्रक्रिया	२६

अध्याय : चार

व्याख्या र विश्लेषण २८-५८

४.१ स्रोतका आधारमा शब्दहरूको अध्ययन	२८
४.१.१ 'एक चिहान' उपन्यासको परिच्छेद एक अन्तर्गत शब्दस्रोत	३०
४.१.२ 'एक चिहान' उपन्यासको परिच्छेद दुई अन्तर्गत शब्द स्रोत	३१
४.१.३ 'एक चिहान' उपन्यासको परिच्छेद तीन अन्तर्गत शब्द स्रोत	३३
४.१.४ 'एक चिहान' उपन्यास परिच्छेद चार अन्तर्गतको शब्द स्रोत	३४
४.२ शब्द वर्गका आधारमा शब्दहरूको अध्ययन	३६
४.२.१ 'एक चिहान' उपन्यास परिच्छेद एक अन्तर्गतको शब्द वर्ग	३७
४.२.२ 'एक चिहान' उपन्यासको परिच्छेद दुई अन्तर्गत शब्द वर्ग	३९
४.२.३ 'एक चिहान' उपन्यासको परिच्छेद तीन अन्तर्गत शब्द वर्ग	४२
४.२.४ 'एक चिहान' उपन्यास परिच्छेद चार अन्तर्गतको शब्द वर्ग	४४
४.३ वाक्य गठनको अध्ययन	४८
४.३.१ सरल वाक्य	४८

४.३.२ संयुक्त वाक्य	५३
४.३.३ मिश्र वाक्य	५७

अध्याय : पाँच

सारांश, निष्कर्ष र उपयोग ५९-६५

५.१ सारांश	५९
५.२ निष्कर्ष	६०
५.३ उपयोग	६३
५.३.१ नीतिगत निर्माण स्तरमा	६४
५.३.२ प्रयोगगत स्तरमा	६४
५.३.३ भावी अनुसन्धानका लागि शीर्षक	६५
सन्दर्भ सूची	
परिशिष्टहरू	

सङ्क्षिप्त शब्द सूची

त्रि.वि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपा.शि.	नेपाली शिक्षा
अ.प्र.	अप्रकाशित
एम.एड.	मास्टर अफ एजुकेशन
पृ.	पृष्ठ
नं.	नम्बर
क्र.सं.	क्रम सङ्ख्या
डा.	डाक्टर
वि.सं.	विक्रम सम्वत्
ई.सं.	ईस्वी सम्वत्
प्रा.वि.	प्राथमिक विद्यालय
नि.मा.वि.	निम्न माध्यमिक विद्यालय
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
उ.मा.वि.	उच्च माध्यमिक विद्यालय
उ.प्रा.	उपप्राध्यापक
प्रा.	प्राध्यापक

चिन्ह सूची

	पूर्ण विराम चिन्ह
,	अल्प विराम चिन्ह
“ ” ‘ ’	उद्गार चिन्ह
/	विकल्प चिन्ह
?	प्रश्न वाचक चिन्ह
()	कोष्ठक चिन्ह
:	विसर्ग चिन्ह
-	योजक चिन्ह